

Софийски университет „Св. Климент Охридски“
Факултет по класически и нови филологии
Катедра по западни езици

АВТОРЕФЕРАТ

на дисертация за признаване на образователна и научна степен
„Доктор“

на

ас. Илина Нурелдин Амер

ДИСЕРТАЦИОНЕН ТРУД НА ТЕМА:

**„КОНЦЕПТУАЛНИ РАЗЛИЧИЯ МЕЖДУ
АНГЛОСАКСОНСКАТА И КОНТИНЕНТАЛНАТА
ПРАВНА СИСТЕМА И ВЛИЯНИЕТО ИМ ПРИ
ПРЕВОДА НА ЮРИДИЧЕСКИ ТЕКСТОВЕ И
ЮРИДИЧЕСКА ТЕРМИНОЛОГИЯ“**

София, 2018

Дисертацията е представена за присъждане на докторска степен във
Факултета по класически и нови филологии на СУ „Св. Кл. Охридски“

на

при НАУЧНО ЖУРИ в състав:

Проф. дфн Тодор Шопов

Проф. д-р Мариана Карагьозова

Доц. д-р Борис Наймушин

Доц. д-р Майя Долапчиева

Доц. д-р Живко Драганов

Основни данни за дисертацията

Обем:

Работата се състои от общо **209** страници стандартен формат **A4**:

Теоретично-аналитична част: 90 страници

Двупосочен глосар на юридически термини: 102 страници

Библиография: 5 страници

Приложение: 13 страници

Структура:

Съдържание; Теоретично-аналитична част – **6** глави; Двупосочен глосар на юридически термини; Библиография; Приложение

I Теоретично-аналитична част:

1. Тема, цели и задачи; 2. Избор на текстове и източници; 3. Теоретична основа и методи на анализ – 3.1. Лексикология; 3.2. Семантика; 3.3. Теория на превода – 3.3.1. Специална теория на превода; 3.3.2. Юридически превод; 3.4. Лексикография; 4. Анализ – 4.1. Преглед на съдебните системи в България и Обединеното кралство; 4.2. Кратък обзор на правните системи в България и Обединеното кралство; 4.3. Разминавания между двете правни системи; 4.4. Основни принципи на деликтното право в англосаксонската система; 4.5. Основни принципи на тръстовото право в англосаксонската система; 4.6. Предизвикателства при превода заради различията в двете правни системи; 4.7. Предизвикателства при превода поради езикови различия; 5. Методологично изследване и резултати; 6. Изводи и заключения

II Двупосочен глосар на юридически термини: 1120 единици

Библиографски източници:

66 заглавия

Език:

Дисертацията е написана на английски език.

Автореферат

Изложението в автореферата следва изложението на оригиналния труд и има за цел да даде достатъчно пълна представа за съдържанието на всички глави на дисертацията. В кратка форма е обоснована необходимостта от изследване на проблематиката, изложена е същността на използваните методи, описани са начинът за получаване на емпиричните резултати, ходът на изследването и направените изводи. По-обстойно място е отделено само на тези моменти от оригиналния труд, които илюстрират конкретния научен принос и значимостта на изследването.

I Теоретично-аналитична част

Глава 1

Тема, цели и задачи

Темата на настоящото изследване е юридическият английски език, с някои вариации на езика, особено британски английски и разликите, които се забелязват с оглед на различните правни системи в България и Обединеното кралство. Поставената задача е да събере и съставя лексикален корпус, който да оформя като глосар на юридическите термини и колокации, използвани в британския юридически английски, както и на българските му еквиваленти за целите на преподаването на специализиран юридически език във висшето образование и в частност за нуждите на преподаването му в специалностите Международни отношения и Право. Важно е да се открият и разликите, които се забелязват в гореспоменатите варианти на английски език, даващи отражение при адекватността на превода на юридически текстове и документи за институционални нужди в България, особено в светлината на общото европейско законодателство и все по-голямата нужда от подготвени висококвалифицирани специалисти в областта на професионалното езиково обучение за юридическата професия.

Въпросът за правния език винаги се е смятал за противоречив поради няколко причини. От една страна, това е спецификата на самия език, който е силно кодифициран, фосилизиран и често неразбираем за самите носители на езика. Структурата на изреченията е често усложнена, с много подчинителни конструкции. Думите и фразите в него са архаични и запазват стила и регистъра на стари употреби, като по този начин наблягат на важноста и помпозността на професията. Това води до висока степен на загуба на смисленост дори за носителите на езика, но и поставя предизвикателства пред превода, където трябва да се намерят адекватни преводачески решения. Когато става въпрос за юридически английски език,

материята се усложнява още повече, тъй като съществуват различия по същество между британската и континенталната правна система. Понякога различията стигат толкова далеч, че цели отрасли на правото, напр. Деликт, се разминават в организацията и правната си уредба в двете системи.

Насотящото изследване е фокусирано върху тези различия в опит да обясни защо и до каква степен те имат значение при взаимодействието между двете правни системи. Оказва се изключително важно за дисертацията да се открият подходящи правни тексове за сравнение, да се дефинират правните концепти, които са отличителни за двете правни системи и да се анализират лексикалните различия при тях. Основна цел на изследването е и съставянето на глосар, който да бъде консистентен по отношение на терминологията и сравнителен по същността си, за да обхваща термини и на двата основни за труда езика – български и английски.

Друга основна цел на дисертацията е да провери хипотезите и резултатите от анализа с групи студенти, които учат в курсове, съотносими с полето на изследване, т.е. правото и превода. Струва ми се важно да се разбере как вземането на преводачески решения и използването на преводачески стратегии може да се подобри, когато се постигне едно по-добро разбиране на правните системи на двете страни - къде те влизат във взаимодействие и къде се разминават.

С оглед подобряване преподаването на чужд език за професионални цели, това изследване цели и да обобщи как и доколко различни специалности студенти са способни да обгърнат чуждата за тях материя – тези, занимаващи се с право, да се справят с опосредствания език и обратното, тези, занимаващи се с езика – да обемат терминологичната тежест.

Еквивалентността при превода на юридически документи е доста дискутирана в научната литература според различните научни школи и значението, което се придава на ролята на преводача и на оригиналния текст. В настоящата дисертация се прави обзор на теоретичната постановка по въпроса, тя предлага подходящите

методи за изследване и анализира вече съществуващи преводи на документи. Аналитичната част на този труд представлява обследване и обяснение за адекватността при превода на терминологията в избраните правни текстове и се опитва да предложи по-адекватни преводачески решения там, където се вижда, че преводът е спорен.

Крайната цел на този труд и резултатите от него е да бъдат в помощ при намирането на по-добра основа за сравнение на юридически преводи, както и при обясняването на механизмите, при които два, на пръв поглед, идентични правни текста на английски и български език изглеждат изискват различен подход и при написването, и при превода си. Трудът дава и ценни указания за разбиране нуждите на обучаващите се по юридически английски, за да се развиват практически умения у тях за превод и осмисляне на езика на институционалния правен ред. Още един основен принос на дисертацията чрез глосара в нея е да подпомогне на практика превода на правна документация с подходящи еквиваленти от автентични правни текстове.

Глава 2

Избор на текстове и източници

Според поставените цели и задачи, използваните текстове и източници се нуждаят от подбор и обосновка. Оказа се нужно да се определят точните видове текстове, които да бъдат максимално полезни за изследването и да определят посоката му и подхода към него, поради съществуването на много правни отрасли и институти, които носят своите различия в двете правни системи, но и следват собствен специфичен правен жаргон.

За да се отграничи различната същност на предизвикателствата при превода на юридическа литература и юридическа терминология, реших да се занимавам с области, където не се среща припокриване на правната материя в българската правна система. Деликтът и тръстовото право, по начина по който са конституирани в англосаксонското право, предлагат най-очевидните разминавания между двете правни системи. Затова и тези два клона на правото логично попаднаха в полето на изследване. В дисертацията си предлагам и конкретен правен казус от български съд, където неточен в правен смисъл превод на документи за основаване на тръст под британска юрисдикция дава повод за съдебни прения. Интересен резултат от този казус е да се види как, в случаите когато на нуждите на юристите не може да се отговори само с преводачески умения, се поставя под въпрос въздаването на справедливост.

Сам по себе си деликтът е доста познат както на българските юристи, така и на преводачите в страната ни, отчасти заради съществуването на такъв институт в България, отчасти и заради многото филми и реалити формати, които представят англосаксонската правна система. Но това се оказва подвеждащо, когато започнах да анализирам някои професионални преводи и обяснения в учебници по юридически английски език по отношение на терминологията на деликт в обичайното право. Боравенето с професионална

терминология и нейната употреба изискваха повече прецизност и разграничаване на термини като например *nuisance*, *trespassing*, *tortfeasor* и други, при това тези са сред най-основните. Затова ми се стори наложително да започна анализа с дефиниране на концепта за деликт и след това да продължа да изследвам най-често използваните термини. Тук източниците ми разбираемо се сведоха до учебници за юристи, за които роден език е английския, но и такива за български професионалисти, доколкото можеха да бъдат открити.

Основната цел на дисертацията – да предостави удобен глосар за нуждите на юристи и преводачни на правна терминология, обоснова избора ми на доста по-широк спектър от терминологични единици от други клонове на правото, които според моята практика влизат в досег с българската правна система, поради разширяването на контактите между двете страни в социален и бизнес план. По тези съображения глосарът включва и термини от договорно право, семейно право, нотариална дейност, наследствено право, наказателно право и процес, вещно право и др. Използвала съм множество документи, договори за отдаване под наем и покупко-продажби, предбрачни договори, съдебни решения, експертизи на вещи лица, преписки между български и английски съдилища относно наказателни дела, издаване на европейска заповед за арест или екстрадиция на лица и др. Всички използвани документи са автентични и, заради това, обект на клаузи за конфиденциалност, поради което не са представени в приложение към дисертацията.

Най-общо казано, подходът ми е да взема юридическата професия като отправна точка и да насоча вниманието на езиковедите към нуждите им. Един по-лингвистичен подход би бил доста непрактичен, освен че е използван много досега, и би служил единствено за академични цели. А това да бъде полезен и ефективен на чисто практическо ниво труд би бил основният принос на дисертацията и глосара, разработен във връзка с нея.

Глава 3

Теоретична основа и методи на анализ

За целите на това изследване се изисква изясняване на теоретичните разработки, свързани с научното поле на дисертацията, за да могат да се обосноват методите на анализ, използвани в него. Следните лингвистични теоретични полета са най-тясно свързани с тематиката и целите на дисертацията:

- Лексикология
- Семантика
- Теория на превода
- Специална теория на превода
- Юридически превод – особености
- Лексикография

Първите две теоретични полета са много важни за това изследване, за да мога да обоснова методите, според които съм подбирала думите и фразите в глосара. Важно е също така да се обясни защо тези точно изрази и колокации попадат във фокуса на внимание и с какво те се различават от останалия лексикон, използван в юридическия английски език.

Понятието „лексикон“ обичайно се използва за изброяване на всички морфеме в даден език, заедно с информацията как всяка морфема се държи в компонентите на граматиката, в това число фонологично, синтактично и семантично. В последно време една по-зряла версия на понятието лексикон се появява, отличавайки две тенденции, задвижвани от архитектурни съображения: 1. Потясна взаимосвързаност на композиционните операции в синтаксиса и семантиката с лексикалната информация и структурите, които я експонират, и 2. Сериозен подход към лексикалните типове и как те отразяват онтологичните пластове в граматиката (James Pustejovsky, Computer Science Dept., Volen Center for Complex Systems, Brandeis University, Waltham, 2001). На тази основа полето на лексикологията се измества в посока към отговор на много по-всеобхватни проблеми

на лингвистичната теория, като например дали семантичните типове могат да спомогнат за предопределяне на синтактичната репрезентация или какви са градивните единици на лексикалното познание.

В този смисъл научното обследване на лексикона включва историческото развитие на думите, социалната им стратификация, количествения им състав, както и, наред с много други неща, начина, по който дадено значение се кодира в лексикалния термин.

Важно е да се разграничи лексикалната единица от начина, по който тя се нарича. Самата лексикална единица е множество от различни по вид свойства като фонологични, графемни, морфосинтактични, семантични и т.н. Понякога някое от тези свойства може да отсъства, да речем графемните свойства на езика, тъй като не всички езици имат писменост. Съществуват, макар и малко лексикални единици без лексикално значение, като например вмъкнатото „there” в английския език. Много лингвисти говорят дори за „нулеви елементи“, т.е. единици с морфосинтактични и семантични свойства, но без фонологични (напр. „нулеви местоимения“), но те са по-скоро обект на граматиката, а не на лексикона. Лексикологичната мисъл е ориентирана към такива взаимовръзки, докато лексикографията дава по-голяма тежест на самата лексикална единица.

На семантиката често се гледа като на „беден роднина“ на останалите лингвистични дисциплини. Тя със сигурност е най-младата от тях и за това положение има много причини. Една философска такава причина е, че „науката се стреми да отбягва проблеми, които изглеждат прекалено трудни и вместо това да се занимава с неща, които изглеждат управляеми“ (Katz, 1973, p.XVI)

Семантиката се занимава с външния свят и само чрез семантиката езикът може да отрази този външен свят. И все пак не бива да се бърка лингвистичният феномен „значение“, феноменът на значещи семантични отношения с факти от екстралингвистичната действителност, с които семантиката не се занимава. Теоретичната

мисъл извежда няколко типа значения. Оновният тип значение се нарича в литературата „денотационно значение“ (напр. според Апресиан, 1965; виж също Лийч, 1974) – в смисъл че две или повече изречения, изказани с различни думи и граматика, могат да обозначават едно и също, т.е. да имат еднакво значение по различен начин. Тази решетка от различни смисли с еднакво значение се нарича също така „сигнификационна“. По този начин всички езици се приемат за равни по отношение на денотационното значение, но има достатъчно доказателства за разлика между езиците в сигнификационното значение. Юридическият език се оказва една такава разновидност, един вид език в езика, който използва денотационното „универсално“ значение на общия език, но го преобръща сигнификационно в отделен лексикон.

Наред с денотационното, сигнификационното и синтактичното значение, съществува и четвърти основен тип значение – прагматично – което е по-скоро предмет на възприятието на дадено изявление от всеки индивидуален възприемател. В примери като : „Мария е дъщеря на Петър“, „Петър е бащата на Мария.“ „Мария е една от дъщерите на Петър.“, където има еднаква денотация и различни сигнификационни и синтактични значения, прагматичното значение би вариало, в зависимост от това дали изреченията се възприемат от неутрален слушател или от детектив, който разследва престъпление.

В дисертацията си разглеждам подробно развитието на семантичната наука, проследявам различните теоретични школи и акцентите, които те поставят върху значение и смисъл.

Теория на превода е наука, която също през годините се е развивала с множество обрати и скокове. Дълго време преводите са били смятани за деривати, а преводачите – за механични устройства, които заместват лингвистични кодове или еквиваленти от един език в друг. Автономността на преводача често се е поставяла под съмнение от онези, които го смятали за „маймунка без собствен избор, която може само да имитира гримасите на господаря си“ (Leppihalme, 1997:19). В по-ново време, под влияние на постструктурализма

и функционализма, фокусът на внимание бива изместен към посредничеството на преводача и неговата субективност, а понятия като оригиналност и абсолютен еквивалент, както и върховенството на автора над преводача все повече се подлагат на съмнение и преоценка. Алварес и Видал (1996) твърдят, че зад всяко едно преводаческо решение, напр. какво да добави, какво да изпусне, кои думи да подбере и как да ги свърже в изречението, стои обмислен акт, който разкрива историята на преводача, социално-политическата канавка, която го заобикаля, с други думи собствената му култура.

Огроман скок в развитието на тази наука отбелязва пост-структурализмът с идеята, че означаемо и означавано не са фиксирани, непроменливи понятия, а точно обратното – могат да накарат самия знак да означава много по-сложни митични знаци (Роман, 2002:310). Това „превключване“ от структурализъм към пост-структурализъм се проявява в крайна преоценка на много и различни полета на езика, от „смъртта на автора“ до изследване на превода. След твърдението за непостоянността на означаемо и означаващо следва, според Барт, че вече не е приемливо текстът да се чете от гледна точка на авторовата интенция, а единствено във взаимовръзка с други текстове, т.е. в интертекстуалност. Пост-структуралистката текстуалност рedefинира понятието за еквивалент в превода, като приема от самото начало, че многозначността на всеки текст отхвърля възможността за единствено съответствие на значението и в процеса на превода неминуемо се случва известен процент на загуба или добавяне на значение.

Функционалните подходи се опитват да детронират важноста на изходния текст като поставят акцента върху ролята на преводача като създател на целевия текст и отдават приоритет на целта на превода при изграждането на целевия текст. Тази школа прави огромен понятиен скок от „лингвистичен еквивалент“ към „функционална уместност/функционално съответствие“. От тази гледна точка и под влияние на теорията на Холц-Мантари за „преводаческото действие“ преводът се разглежда като комуникативен акт. Той се възприема

най-вече като процес на интеркултурна комуникация, чийто краен продукт е текст, който има способността да функционира уместно в дадена ситуация и контекст на употреба. (Шафнер, 1998).

Що се отнася до приложимостта на този подход към юридическия превод, самият Вермиър разширява валидността на скопос теорията изрично до юридически преводи, като дава практически примери за нейната валидност при специфични правни текстове (Вермиър, 1986: 34). Има известни критики заради ориентирания към получателя модел в теорията на Вермиър, главно от Софрити, Тросборг, Масдън и др., но основната му теза е, че науката за превода трябва да се отърве от тежката предписателност от миналото и търсенето на правила за еквивалентност. Още повече, че дори в полето на юридическия превод, където изходният текст се нуждае от внимателен анализ и интерпретация, има много случаи, когато са възможни повече от един „преводен проект“, а преводачът трябва да направи избора си на базата на няколко променливи величини.

Да се игнорира функционалният подход изцяло в това поле на превода всъщност е свързано с желанието да се подчертае уникалността на езика на правото поради тази отличителна черта на юридическите текстове, а оттам и да се отдаде дължимото на юридическия превод в специалната теория на превода.

Важен фактор за определяне трудността на юридическия превод е степента на близост между двете правни системи на двата езика. Учени, работили в тази сфера, открояват няколко важни критерия, на които трябва да отговаря адекватният превод на правни текстове:

- Преводът трябва да бъде подчинен на функцията, която ще изпълнява в целевия език
- Не бива да се допускат двусмислия при термини и понятия, които съществуват в законите на целевия език, но имат различно правно съдържание в изходния език
- Правната реалност на изходния език трябва да остава

непокътната и ясна за ползващите превода

- При текстове, които учредяват права и/или задължения, дори броят на изреченията в текста трябва да се спазва, за да се улесни разбирането на текста.

Преводът на всеки един текст е неизменно лингвистичен, но и културен трансфер. Преводачът, чрез акта на превод, предава на целевия език части от чуждата култура с всичките ѝ лингвистични и екстралингвистични особености. Това важи дори в още по-голяма степен за превода на юридически текстове, защото особеностите на изходния език и правна материя трябва да бъдат ясни на целевия език. В този смисъл от преводача се изисква не просто да превежда от един език на друг език, а да превежда един правен език на друг правен език. А оттук произтича и основната трудност при превода на юридически текстове – проблемът за съответствието и съотносимостта на правните реалности.

Глава 4

Анализ

Основните параметри на анализа, според обосноващите цели и задачи, е да се направи общ преглед на функциониращите правни и съдебни системи в двете страни, за да се посочат системните различия и проблемите при превода, които те пораждат. Поради тези различия се проявяват и основни разлики в езика и стила, използвани в практиката на двата правни свята, което от своя страна предизвиква трудности при превода на терминологията.

От друга страна, съществува и структурна разлика между английския и българския език, което поражда допълнителни предизвикателства за това изследване. Принципно българският език се характеризира с по-тежка морфологична структура и поради това – с по-свободен синтактичен ред. В английския език се наблюдава точно обратното – езикът е в много по-малка степен морфологично маркиран и затова синтактичната структурираност носи по-голяма тежест. По отношение на превода това се изразява в определени трудности за преводачите, когато сложни английски синтактични конструкции трябва да бъдат предадени на български език. Някои от особеностите, които представляват такава трудност, са: използването на множество съществителни с атрибутивна функция, употребата на предлози с предпоставено и/или архаично значение, особено при фразови глаголи и в предложни именни фрази, както и поливалентността на английските лексеми, която създава двусмислие особено при терминологична употреба. В дисертацията се посочват примери за такава поливалентност в терминологичната употреба и се отбелязват разликите в значението на термините според клоновете на правото или разликите в процедурата и процеса между двете правни системи.

Анализът на събрания лексикален корпус се фокусира основно върху три отрасли на правото – деликтно право, тръстово право и наказателно право и процес, поради факта, че тези три отрасли

най-ясно се разграничават в проявленията си в англосаксонското обичайно право и българската правна система, основана на римското право. Тези различия имат и конкретни проявления в езиково отношение, на терминологично ниво, а тяхната обективизация, обяснение и търсене на адекватен превод е една от основните цели на анализа.

Несъответствията между двете правни системи са разгледани в подробности, но не в сравнителен план, защото те не са от един и същи порядък и в този смисъл могат само да се отбележат различията, без да се опитва да се прави съпоставка. Точно поради различната природа и концепти, залегнали в двете правни системи, съществува трудност да се предписват терминологични правила при задаването на паралели в определени правни области между двете системи. Необходимо е да се разбира същността на материята в изходния език, за да може индуктивно да се намери паралел в правния свят на целевия език и този паралел да стане основа за намирането на най-точния езиков еквивалент.

В т. 4.4 и 4.5. от анализа се разглеждат основните принципи на деликтно и тръстово право според англосаксонската система, както и основни терминологични понятия според редица учебници за юристи в тази област, предназначени за практиката в Обединеното кралство. Направени са и някои съпоставки с преводи в учебници, предназначени за български прависти, както и някои сравнения със срещани преводи на терминологията в текстове, използвани в континенталното право.

В т. 4.4. разглеждам и примери на термини от правото, които поради различните институти в двете правни системи пораждаат объркване при превода на отношения на деликт с отношения от други правни отрасли. Поради тази особеност се оказва, че доста терминологични единици, които имат конкретни значения в изходната правна система, не могат да бъдат адекватно преведени на целевия език без да се загуби част (или части) от терминологичната им тежест. Например, термини като *tortfeasor*, *infringer*, *intruder*, *offender*

се оказват бегло предадени на български език с общото „нарушител“, а в изходния език те носят информация и за типа нарушение, което е извършено.

В т. 4.5. разглеждам основните концепти на тръстовото право, според учебници по тръстово право за англосаксонски юристи и някои принципни съображения при изготвяне на съдебни решения за конкретни дела. В обобщение се откроява изводът, че тази материя е доста сложна и противоречива дори за практикуващите в системата на обичайното право поради множеството нюанси и различни правни дефиниции. Това поставя особено предизвикателство пред превода на такава терминология, защото се налага необходимостта от изковаване на термини в целевия език, от приемането на заемки – преки или не. Но такива преводачески решения често са подложени на яростна критика от страна на професионалистите, ако значението на термина в целевия език остане неразбрано или терминологично обърквашо, както се оказва в примера от собствената ми практика, разгледан в следващата подточка на тази глава.

В кратко обобщение мога да кажа, че съществуват няколко проблема, които произлизат от несъответствията в организацията на институтите на обичайното и континенталното право, и които представляват предизвикателство при превода на специализирана правна терминология. От една страна, съществуват термини в изходния език, които не съществуват в правния жаргон на целевия език. При тях се налага изковаването на термини за целта, но това решение не се оказва удобно за професионалистите – прависти, защото често поражда объркване и неразбиране на самата материя. Друг терминологичен проблем се оказва съществуването на единици с еднаква фонологична структура, но използвани с изцяло различно правно значение в двата езика. Тук, според заключенията в дисертацията ми, е подходящо по-обяснително интерпретативно езиково съответствие на целевия език, но това не съответства на стила на предаване на юридически текстове, където се търси максимална точност и краткост. От трета страна, трудност

представлява и използването на установени фрази и идиоматични изрази, които са характерни само за правния жаргон. Доста често такива изрази изискват доста предварително изследване от страна на преводача, за да се установи в какъв конкретен контекст се използват те.

При разглеждането на предизвикателствата, които се пораждат при превода на юридически текстове и които са обусловени от различия в двата езикови жаргона, могат да се отбележат още няколко подвида, като например – лексеми и фрази, които трябва да се предадат на целевия език с подчинена конструкция; атрибутивни именни фрази в изходния език; специфични термини в оригинала, чиито значения имат нужда от допълнително обяснение в целевия език; по-общи, основни понятия в изходния текст, които имат специфични значения в конкретен клон на правото в целевия език. В дисертацията си разглеждам конкретен казус от българската съдебна практика, където се налага кореспонденция в превод между български и английски съд по наказателен процес. Разглеждам оригиналния текст, заедно с труда на сертифициран преводач, за да установя има ли несъответствия в превода и дали могат да се намерят по-адекватни преводачески решения там, където правният опит на преводача не достига. Материята на наказателното право и наказателен процес изглежда доста позната и подвеждащо ясна. В процеса на анализа, обаче, се оказва, че доста термини предизвикват недоумение при вземането на преводачески решения, защото правният жаргон е много различен и непознаването му прави превода не непременно неверен, но при всички случаи „нетерминологичен“. Такива примери дават съвсем прости лексикални единици като „съдия“, „разпит“, „разпит на свидетели“, или английските „cross examination“, „verdict/sentence/conviction“, „trial“, „robbery/burglary“. Правният жаргон и на изходния, и на целевия език са различни, според нуждите на правната реалност, която обслужват. Оттук идва и необходимостта да се познават и двете понятийни системи, с които боравят те, защото ако не се познават стила и жаргона на

правния език на целевата система, преводът се оказва „литературен“, според юристите, и не отразява правдиво оригинала. Тук разликите се пораждат не само от езиково естество, но и поради различната процедура, която се използва в двете системи и необходимостта тя да бъде облечена в различни термини. Понякога преводачът се заблуждава и от значението на позната дума от общия език, която всъщност често има съвсем различно терминологично значение в конкретния контекст на юридическия текст.

Глава 5

Методологично изследване и резултати

Една от поставените задачи беше да проверя методологичната стойност на аналитичната част на дисертацията си, както и на глосара, който е основна част от нея, което се обуславя от естеството на работата ми и нуждите на специализираното чуждоезиково обучение. За мен беше основен приоритет от самото начало не да изследвам самоцелно различията между англосаксонската и континенталната правна система, а, в по-дълбокото разбиране за тях, да мога да предложа решения за преодоляването им в практически план при превода в работата на обучаващите се в двете научни полета.

За тази цел тествах резултатите от аналитичната част и глосара с три групи студенти от специалностите Международни отношения и Право в Юридическия факултет и магистърска програма Превод във Факултет Класически и Нови Филологии към СУ „Св. Кл. Охридски“, на които преподавам юридически английски език и юридически превод. Избрах тези групи студенти не само заради избора им на специалност и поприще, но и заради високата степен на владеене на английски език, която притежават. Поради различната степен, която са достигнали в образованието си и различната насоченост на специалностите им, беше изключително важно да верифицирам практическата стойност на основните приноси на дисертационния труд за развитието на професионални умения у тях в толкова специфично поле от познанието като юридическия език.

Като основна стратегия за провеждане на това методологично изследване предприех подхода да използвам в часовете, които провеждам с тях, абсолютно същите текстове, използвани в анализа, и да им ги предоставя за превод. Дълбокото ми убеждение от практиката е, че при използване на превода като методично упражнение, особено при преподаването на език за професионални цели, могат да се открият важни терминологични различия и да се

усвояват чисто езикови умения като използване на синтактични и лексикални структури с лекота и в хода на работата. Самият методичен експеримент се състоеше в това да им предоставя текстовете за самостоятелна работа, за превод извън часовете и с ползване на речник. Освен това те разполагаха и с разработения глосар, който можеха да използват за сравнение. Целта ми беше да ги накарам да изследват семантичните и терминологични значения на лексиката в текстовете и да ги накарам да приложат адекватни граматични структури при превода на текста. На по-късен етап в час, студентите имаха за задача да четат и сравняват преводите си и в дебата за верността на всяка от версиите да предлагат по-адекватни решения.

В хода на работата се очертаха много интересни наблюдения. На първо място, имаше разлики в начина, по който различните групи подходиха към изследването на терминологичните значения и еквивалентите им на родния си език. Студентите от специалност Право бяха много стриктни при търсене на точен еквивалент и, когато не можеха да ги открият, изискваха от мен такива. Според мен, в техните очи това беше най-съществената част от работата им върху текста. В много случаи те попадаха на адекватните решения сами, без помощта на речник и без моя намеса. Това се дължи на факта, че те познават в по-голяма дълбочина правната материя, особено правния мир в България и бяха способни да се ориентират много по-лесно и точно и в чуждата за тях правна реалност. При дискусиите на текстовете те се нуждаеха от съвсем малко въведение в англосаксонските концепти и почти веднага бяха способни да дадат българския термин. На тях дължа и някои съществени отлики между двете системи, които успях да установя с по-голяма точност и след това включих в дисертацията си. Концепти като „престация“ за „consideration“ и „справедливост“ за едно от значенията на „equity“ са ми подсказани директно от тях, за което им благодаря.

По отношение на синтактичната структура на изреченията и словоредата тази група студенти не бяха така чувствителни. Проблем представляваха граматични категории като подчинително наклонение

и някои страдателни конструкции, особено в подчинени изречения, а те са често срещани в юридически текстове. Недостатъчна внятност по отношение на граматиката и на родния език можех да забележа при такива грешки като напр. при превода на изречения като „she was concerned about her physical safety” предадено почти винаги като „тя се притесняваше за **нейната** /вместо **своята**/ физическа безопасност“. Грешката е типична, защото английското местоимение *her* се отнася за референция както за подлог, така и за пряко допълнение, докато в българския език се прави разлика между „своята“ и „нейната“, в случаите когато подлог и пряко допълнение съвпадат.

По подобен начин, но точно в обратен смисъл, студентите от магистратура Превод бяха съвсем уверени при граматичните предизвикателства на даден юридически текст, но изключително „изгубени в терминологията“. От гледна точка на граматиката, единственото предизвикателство при тях се оказа преводът на тавтологични фрази като „null and void” или “warrant and consent”, които са характерни за английския правен жаргон. Друг синтактичен проблем се оказа преводът от български на английски, поради необходимостта от реорганизация на словореда, за да приведат изречението в задължителния в английския „подлог-сказуемо-пряко допълнение“ вид.

Това, което ми направи огромно впечатление при тази група студенти е, че при тях напълно липсва чувствителност към терминологичната точност на родния им език. Колкото и богат речник да имат на английски, на родния си език те не намираха почти никаква разлика между термини като „нелегален“, „незаконен“, „противозаконен“ и „неправомерен“ и сякаш с учудване установиха, че тези нюанси в терминологията на български могат да имат, и имат, огромна правна тежест.

Друга особеност при подхода на тази група към правната терминология бе, че те се опитват да извлекат значението на даден термин от ежедневното му значение в общия език, без да си дадат труд да схванат смисъла на правната материя. Такъв

неподправен и интуитивен подход не е без основание, но те не отчитат силно кодифицираната същност на правния език, което е и негова отличителна черта и цел.

Глосарът към дисертационния труд определено представлява огромен интерес за студентите и от трите тествани групи, не само от гледна точка на представените термини, които са рядко срещани или с не добре установена еквивалентност в повечето речници, които се ползват. Голямо достойнство те намериха по-скоро в организацията му на терминологични гнезда за определени терминологични единици, в обясненията след превода на български език за отрасли на правото, където даден термин се използва най-често и в предложените изрази и колокации за даден термин. Мнението на студентите и от трите групи бе, че предложеният вариант на двупосочен глосар е много удобен за употреба. Отново трябва да отбележа, че за студентите по право е по-ценна граматичната информация, която той носи, докато за студентите по превод най-важна се оказва терминологичната му тежест.

В заключение трябва да кажа, че това методологично изследване показва колко сложно интердисциплинарно начинание е преподаването на правна терминология и правен език и превод. Правото като социална функция на човешките отношения е едновременно зависимо и от културата, и от езика. От преводачите на юридическа литература все пак се изисква дълбоко познаване на правната материя и на двете правни системи – изходната и целевата. Това изисква при подготовката на такива специалисти да се подходи наистина интердисциплинарно, да им се предостави експертиза от специалисти прависти, които да дават познания за философията на правото, за да могат лингвистите по-добре да се ориентират в правната материя.

Глава 6

Заключения

Този дисертационен труд си постави за цел да изследва правните системи на Великобритания и България в частност и концептуалните различия между англосаксонското и континенталното право като цяло, за да отбележи как тези разлики влияят при превода на юридическа терминология. Друга основна задача на настоящото изследване е да предостави двупосочен глосар на най-използваните и най-труднопреводимите термини в правото, в полета, където българската съдебна система се среща най-често с британската. Нуждата от такива преводи и следователно от терминологична яснота в тях става все по-осезателна, особено в последните години, с развитието на страната ни, с навлизането на чужди компании и инвестиции и със свободното придвижване на хора, стоки и капитали като част от ценностната система на ЕС. Подготовката на специалисти, които боравят и с двете материи, се оказва трудна, но задължаваща, затова като преподавател по юридически английски, за мен е от особено значение да установя подходи и методи за подобряване ефикасността на това обучение. Този труд, в аналитичната си част, е посветен на практическите аспекти на превода на юридически текстове, а глосарът към нея е само още едно улеснение за правистите, ползващи английски в работата си. Основните изводи от извършената работа мога да обобща в следните заключения:

- В хода на изследването направих задълбочено проучване в правната материя с цел да установя защо се оказва толкова сложно да се намерят еквиваленти на термини от юридическия английски език, които очевидно влизат в досег с терминология в българското право. Установих, че самите правни концепти за неща като закони, справедливост, прилагане на закона, наказание и превенция се различават по философия в двете правни системи. В обичайното право законодателството е слабо застъпено

и това, което е от значение, е прецедентът и системата от норми, т.е. един социален стандарт на справедливост, заложен в нравите, обичаите и мисленето на хората. Докато в гражданското право, или кодифицираните правни системи, се поставя тежко ударение върху предписанието на норми и правила, според които хората живеят. В обичайното право доминира разбирането, че съдебните решения представляват правото сами по себе си.

- В юрисдикциите на англосаксонското право се изискват няколко стадия на проучване и анализ, за да се определи „чие е правото“. След това се пристъпва към намиране на приложимите закони и казуси, за да се реши как би отсъдил по фактите съдът. По-нататъшни решения, както и решения на по-висши инстанции, имат по-голяма тежест. В крайна сметка, при събирането на всички гледни точки и дадени доводи, се решава „какво е правото“ и правото се прилага към фактите.

- На практика англосаксонското право е доста по-усложнено от описаното по-горе. Решенията на съда са задължителни само в конкретна юрисдикция, а дори и в дадената юрисдикция някои съдилища имат повече правомощия от други.

- Обичайното право е доста по-гъвкаво от гражданското право. От една страна, съдът при тази правна система не е абсолютно ограничен от прецедентите, а може (при изключително уважителни доводи) да тълкува и ревизира закона без законодателна намеса, и по този начин да се адаптира към тенденции от политическия, правния и социалния живот. На второ място, обичайното право еволюира чрез поредица от стъпки, които постепенно изработват всичките му аспекти, така че за около десетилетие то може да се промени съществено без резки промени и срывове. В противовес на този по-бихевиористичен подход, законодателният процес в гражданскоправните системи се инициира трудно, а законодателите имат склонност да отлагат действията си, докато ситуацията не стане напълно непоносима.

В светлината на тези изводи мога да заключа, че самата

философия на правото е доста различна при обичайното право и при континенталното право и това логично сочи за един много различен процес и процедура в правораздаването.

- Тези изводи са важни и за да се открият разликите между вариантите на юридически английски, които се срещат в страни с прецедентно право, а оттам и трудността да се намерят адекватни преводачески решения за тях, особено когато става дума за превод на юридически текстове и документи за институционални цели. Това се превръща във важна задача заради нуждата да се подготвят специалисти в тази област – специалисти и в двете научни полета на правото и езика .

- Поради различната природа и концепции, заложи в двете правни системи, съществуват известни несъответствия в определени отрасли на правото, които не позволяват да се направи правен, а оттам и терминологичен паралел между тях. Най-очевидно това се вижда при два отрасъла на правото, които отчетливо се разминават като организация в българската и британската правна система – тръстово и деликтно право. Правните разяснения, предложени в дисертацията, както и автентичните съдебни материали, които са анализирани в нея с терминологични уточнения, са ценни за разбирането на материята. Те са също така ценни насоки за преподаватели по юридически английски за не прависти. Като цяло тези несъответствия между двете правни системи водят до предизвикателства при намирането на адекватни еквиваленти при превод на терминология и правни текстове. От една страна се срещат несъществуващи концепти, които изискват изковаването на термини на целевия език – решение, което не се струва много удачно за практикуващите право. Термини, които съвпадат на фонологично ниво, но се използват с абсолютно различно значение в двата езика, представляват друго предизвикателство при превода. От трета страна, остарели или тавтологични думи и изрази, използвани само в определен юридически контекст, са предизвикателство пред превода, защото адекватното им предаване на целевия език изисква доста

предварителна подготовка от страна на преводача.

- Друга важна задача на това изследване е да предложи методологично изследване на наблюденията от анализа със студенти. С цел да се подобри разбирането на преподавателите за нуждите и ограниченията на хората, които се изучават в двете научни полета, при обучението по юридически английски, аз подбирах със свои студенти текстовете от аналитичната част и съставения глосар, за да преценя тяхната стойност за дисертацията и за самите обучаеми. Показателно се оказва наблюдението, че при всяка от трите специалности личат липса на езикови умения, които присъстват у другите две и те не могат да бъдат компенсирани само с граматически или лексикални упражнения. Дълбокото разбиране на правната материя от страна на студентите по Право и Международни отношения не им помага в справянето с езика на граматическо ниво и обратното – огромната езикова компетентност на студентите по превод не ги ползва при неумението им да боравят с правни значения и терминологични усложнения. Нужен е по-интердисциплинарен подход при обучението в двете полета, за да могат студентите да обемат смисъла и на правната, и на лингвистичната материя.

- Един от основните приноси на това научно изследване е съставянето на глосара за нуждите на студенти и на професионалисти, които работят с юридически английски. Събраните лексикални единици са 1120, организирани в двупосочен словник. Първоначалната ми идея беше да събера лексикалния корпус на базата на рядко използвани и/или труднопреводими думи, защото опитът ми сочи, че повечето речници не предлагат такава организация. В процеса на работа осъзнах, че не основно терминологията е това, което спъва работата на професионалиста-правист или на преводача. Това, което основно липсва в работата с юридически текстове, е увереността в колокациите, които се използват. Поради тази причина реших да включа в глосара и правни термини наред с логично следващите ги предлози, съществителни с глаголите, с които се употребяват, така че ползвателите да могат да

откриват не само напр. термина „домашен арест“, но и колокациите му, типични за правния език, напр. „Задържан под домашен арест“, „мярка за неотклонение домашен арест“ и т.н. В чисто терминологичен аспект, предвид трудността и тежестта на правната материя, съм се старала да правя уточнения на български език, особено в областите, където няма концепт за термина в българския правен мир.

II Двупосочен глосар на юридически термини

Събран и съставен лексикален корпус, оформен като глосар на юридическите термини и колокации, използвани в британския юридически английски, както и на българските му еквиваленти за целите на преподаването на специализиран юридически език във висшето образование и в частност за нуждите на преподаването му в специалностите Международни отношения и Право.

Събрани лексикални единици: 1120, организирани в двупосочен словник, в т. ч. правни термини наред с фрази и изрази в предложни конструкции, колокации на съществителни с глаголите, с които се употребяват, т.е. терминологията така както се среща в контекст. Уточнения на български език, особено в областите, където няма концепт за термина в българския правен мир.

Научни приноси

Тематиката на дисертацията може да се определи като актуална и значима за българската правна теория и за практиката, с оглед нарастващото взаимодействие между двете правни системи и увеличаващото се влияние на англо-саксонското право у нас. Практическото значение на труда се засилва допълнително от увеличаващия се брой частни казуси, които са засегнати едновременно от норми на двете правни системи. Включеното в труда правно изследване представлява научна новост в правната ни литература. Освен езиковедско, то има значение за развитието на правната ни доктрина. Определени са някои основни различия между двете правни системи, които пораждат затруднения при превода и използването на правните понятия, които принадлежат към едната система, за нужди, свързани с прилагането на норми от другата правна система. Направените задълбочени съпоставки на правни институти от двете различни правни системи позволява да се определят най-точните понятия при превода. Съставеният глосар е очевидно от полза за практикуващите у нас юристи. Интерес представлява направеното сред студенти проучване, резултатите от които са използвани за обосноваване на формулираните в дисертацията тези. Сред важните достойнства на труда е, че се проследява възникването и развитието на правните институти, както и етимологията на различни правни термини, което е не само полезно, но и необходимо, за да може да се изясни всяко изследвано правно явление.

Публикации по темата на дисертацията

Amer, I. “Legal Language Vocational Training and Legal Translation – from The Perspective of New Educational Demands”, written report at “ Linking English Language Programs with Mission Objectives”, 25-27.01.2011, Budapest

Amer, I. “On Translating Legal Terminology And the Challenges It May Present”, сборник „Език и професионална комуникация 2”, Университетско издателство „Св. Кл. Охридски”, София 2017 г., стр.214

Амер И. „Значението на превода при преподаването на специализиран език за нуждите на юридическата професия”, доклад на Юбилейна международна конференция по повод 65та годишнина на проф. дпн Тодор Шопов на тема “ПЕДАГОГИКА НА ДОБРИТЕ ВЪЗМОЖНОСТИ ЗА УЧЕНЕ НА ВСИЧКИ” – под печат

Amer, I. “Translating Legal Terminology in the Context of Different Law Systems”, сборник „Език и професионална комуникация 3”, Университетско издателство „Св. Кл. Охридски” – под печат